

Povest o dolgem nosu.

Spisal Ivan Cankar.

ilo je v nedeljo; zelo pusto, deževno in zaspano jesensko jutro. Gazil sem blato po dolgočasni Dolenjski cesti, srečaval sem kmete, ki so prihajali v Ljubljano k maši, stare ženske, pisano oblečena dekleta; drugače pa je bila cesta tiha, izumrla, tako žalostna, kakor da bi se bila razlila moja duša po vsej pokrajini. Tam doli je dremal dolenjski kolodvor, osamljen in čemeran kakor samotna vaška štacija Bog vedi kje tam v istrski pustinji. Ob drugi strani ceste je bila gostilnica; šel sem po kamenitih stopnicah ter sem stopil v prazno izbo.

Sedel sem k oknu, da se mi je odpiral razgled doli na blato in luže, na vegaste kmečke vozove, na oškropljena, nerodno privzdignjena ženska krila in na železniški vlak, ki je prisopihal včas, zaspano stokajoč, in je bežal dalje pred tem zoprnim, tihim jesenskim dežjem in iz te pokrajine, neizmerno obupne kakor večnost sama.

Prišla je ženska in mi je prinesla vina. Kmalu pa so se odprle duri in vstopil je gost, ki se je ozrl po izbi s plašnim, čemernim pogledom, ter je sedel v kot k drugemu oknu. Oblečen je bil v dolgo suknjo, ki mu je segala skoro do peta, okrogel, staromodni klobuk je imel na glavi in ga ni snel, ko je vstopil, temveč pomaknil ga je še niže na obrvi; okoli vrata je imel prevezano kričeče pisano, malomarno zavozlano ovratnico, kakor jih nosijo umetniki v velikomestnih asilih za ljudi, ki nimajo krova. Izpod klobuka je gledal nos, kakršnega nisem videl še nikoli; čudno dolg je bil, malo rdeč, mehak, tako da bi se pač zazibal, če bi človek sunkoma okrenil glavo. Kmalu ko je vstopil, je vzel iz suknje robec ter ga je tiščal k nosu skoro neprestano; ozrl se je včas postrani name z nezadovoljnim, skoro očitajočim pogledom. Pil je molče kakor jaz; ob oknu je škropilo in potrkavalo enakomerno, priškripal je včas mimo kmečki voz in ob okno je udarilo par debelih blatnih kapelj. Pokrajina je bila zmerom bolj pusta, nebo se je nižalo, vse je bilo sivo, brezbarvno; jutro samomorilcev in slovenskih umetnikov . . .

*

Takrat pa je sijalo solnce, takrat, ko je stopal mlad fant z veselimi koraki proti Latermanovemu drevoredu. Mlad in dolg fant je bil, nemarno oblečen; roke in noge so se opletale neokretno, kakor da bi ne sodile k životu, ali najbolj neokreten je bil njegov nos. Dolg je bil in mehak in se je nalahko zazibal, če se je glava sunkoma okrenila.

Ni je na svetu večje lepote, nego če sije večerno solnce na kostanje Latermanovega drevoreda in suje cekine na belo pot. Posebno velika je ta lepota, kadar se je človek od daleč spominja, in pa tedaj, kadar je mlad in zaljubljen in se sveti bel slamnik od one skrite klopi na desni strani. Veliko lepih stvari se je že dogodilo tam . . . ali se spominjaš, ti, ki je bil takrat tvoj obraz tako mlad in rdeč in ki so bile tvoje oči tako prešerne in žareče kakor najlepša Zupančičeva pesem? Ali se spominjaš, ti, in ali so tvoje oči še zmerom tako prešerne in žareče? Jaz, glej, sem še zmerom tako sentimentalen in lepe ženske ustnice so mi še zmerom bolj v mislih nego vsa slovenska literatura s kritiki in zgodovinarji vred . . .

Tudi tisti fant se ni brigal nič za literaturo, zato ker je bil lep večer in je sulo solnce rumene cekine na belo pot. In nalahko so pošumevali kostanji, pogovarjali so se o Bog vedi čem, smejali so se lepim zaljubljenim besedam, ki so jih poslušali večer za večerom . . . In fant je mislil vesele misli, gledal je tja na desno stran proti skriti klopi in srce mu je utripalo, zakaj od skrite klopi se je svetil bel slamnik.

Tam je bila Angela, o sladko ime! . . . Nekoč v nemirni, sladkožalostni noči se mu je bila zasnovala v srcu želja, kakor da bi bila prišla iz neznanega, čudolepega in prostranega sveta, in v tistem trenutku se je spomnil Angele in izpreletelo ga je po vsem telesu. Angela je bila najlepše dekle na svetu. Imela je rjave, hudomušne, nekoliko poševne oči, zarezane skoro po japonsko. Obraz je bil širok in vesel, ali bradica je bila majhna in ozka; lasje so bili počesani na senca skoro do oči in so zakrivali vsa ušesa, tako da jih nikoli ni videl . . . Tedaj se je zgodilo, da je začel pisati pisma in delati verze. Pisma je pisal na zlato obrobljen papir in je risal z umetelno roko prelepe okraske okoli nadpisa. Verze je delal tako gladke in prijetno frizirane, da se je čudil, kako lahka je umetnost poetov. In srce mu je bilo lahko, kakor škrjanec nad poljem.

Lahko mu je bilo srce in zmerom težje. Prišla je mimo in komaj se je predrznil, da bi se ozrl nanjo; videl je, da se je nasmehnila, ali lica so mu vzplamtela, stal je okamenel in je gledal

za njo. Pisal je lepa pisma, ali ležala so na polici pod šolskimi knjigami; delal je prijetne verze, ali tudi verzi so ležali tam... Nekoč pa je šel in je oddal pismo; mraz mu je bilo in bolan je bil ves; domov bi bil šel in bi legel in ugriznil v blazino, da, ugriznil v njeno rdeče lice... Še lepša so bila pisma, odkar je vedel, da gledajo nanja njene oči, da se jih dotikajo njeni beli prsti; in okrašena so bila na tako umeten način, da je težko popisati...

Narahlo pošumevajo kostanji, smejó se pritajeno; ugliedali so ga bili, tudi njegov nos so bili ugliedali in njegove mlade misli.

„Kaj poreče, ko me ugleda? Kdo, je pač mislila, da je pisal tista lepa pisma?... Nasmehnila se je, kadar sem jo srečal in pozna me.“

Kostanji pa so se pritajeno smejali in stresali so se narahlo celo rumeni cekini na beli poti.

Tam se je svetil bel slamnik, srce mu je utripalo, stopal je neodločno in noge so se mu tresle. Prišel je in se je poklonil in jo pozdravil.

V tistem trenutku pa se je zasvetil njen obraz, pomežiknile so oči in iz pritajenega, težko zadržanega nasmeha se je rodil glasen, prešeren, neizmerno vesel smeh. Ozrla se je nanj še enkrat in smeh je bil glasnejši in prešernejši, vztrepetavalo je vse telo, glava se je nagnila nazaj in beli slamnik se je pomaknil v stran. Nato je vstala in je odšla po beli poti doli z urnimi koraki, a nežno telo se je še zmerom stresalo od veselega, prešernega smeha...

Stal je in mraz mu je bilo.

Glej, draga — ti, ki so bile tvoje oči tako prešerne in žareče — jaz ne znam več pisati ljubezenskih zgodb, odkar ne vidim več tvojih oči. Kako sentimentalno in genljivo bi zdajle lahko pisal — ali se še spominjaš mojih pisem, tako polnih poezije, da še zdaj, po tolikem času, vsa diše po rožah in vijolicah? Minilo je in kjer je bilo nekdanj toliko lepote, je danes sama žalost in vsakdanjost. Komaj se napravim, da bi pisal o ljubezni... da, komaj se dotaknem rože, pa že uvene...

Tedaj, ko se je bila prešerno zasmejala, je opazil strahoma, kako dolg in neokreten mu je nos. Ugledal ga je hkratu od obeh strani, prijel ga je z roko ter ga je stresel nalahko.

Obenem pa je zapazil še mnogo drugega. Prišlo mu je na misel, kako smešna so bila tista ljubezenska pisma z okraski okoli nadpisa in z zlatim robom, kako neskončno neumni in ničvredni so bili tisti gladki, prijetno frizirani verzi in kako je bil ves on sam preglobokega zaničevanja vreden. Tudi svojo obleko je ob tistem

trenotku prvikrat ugledal, preozke in prekratke hlače, ki so se spodaj smešno opletale okoli gležnjev, pomečkani klobuk, staromodno in zamazano kravato — zbogom mladost, zbogom življenje!

Zavil je v tiho stransko alejo, kjer ni bilo nič rumenih cekinov na poti. Iz globokih večernih senc so se vzdigali kostanji v globoke večerne sence, šumeli so in se niso več smejali.

Blodil je do noči in nato se je vračal v mesto. Tam so bile ulice svetle, ljudje so se izprehajali in so bili veseli. Tudi ljudi je ugledal to noč prvikrat, živel je prej med njimi kakor med hišami; hodil je mimo, ali ni se zmenil zanje. In zdelo se mu je, da so se tudi ljudje nenadoma začeli zanimati zanj; čutil je na nosu vse polno ostrih, hudobnih in zbadljivih pogledov; bilo mu je celo, kakor da se je včasi roka iztegnila proti njemu, kakor da so postajali ter se ozirali za njim . . . Kanalje, brigajte se za svoje nosove!

Ej, zakaj bi se ne smejali? Domislil se je, da so se smejali že prej, da so se mu rogali na očitni cesti; to je bilo, kakor je pač moralo biti; tako malo ga je žalil ta veseli zasmeh, kakor ga niso nič žalostile prekratke in preozke hlače, ki so se opletale okoli gležnjev . . . Ali ona bi se ne bila smela zasmejati.

Spomnil se je je, lica so mu vzplamtela in pospešil je korake. Glavo je sklanjal globoko, najrajši bi si bil zakril z robcem neokretni nos. In iz tiste žalosti, ki je je bilo takrat njegovo srce polno, se je porajal neznosen čut. Zdelo se mu je, da mu nos raste, raste neprestano; napolnil je že vse njegove misli, duša je bila samo še prilepek nosu, tudi tisto neznatno, neumno telo je bilo na svetu samo zategadelj, da je izrastel iz njega silen nos. Izrastel je in je raste, sam svoje življenje je živel, iz same hudobije se je širil, iztegal v neskončnost, ker je vedel, da se mu ne more nič zgoditi. Tako se je zibal, pocincaval je prešerno in on je bil zaklet, obsojen, da živi v njegovi družbi vse to dolgo, žalostno življenje.

Ko je šel za vodo, kjer je bilo tiho in samotno, je postal in je iztegnil jezik, da bi videl, če doseže do nosu. Dosegel je.

*

Vso dušo mu je napolnil nos, tisto dušo, ki je bila prej vesel dom čudnih sanj in še bolj čudnega upanja. Spominjal se je tistih sanj in rad bi jih včasi priklical nazaj; toda nos je bil med njimi in med otožnim življenjem, ki ga je bil nastopil tisti večer.

Srečal jo je kmalu; zamišljen in osoren je šel po Poljanskem nasipu, po tisti ozki in samotni ulici, kjer se je dogodilo že toliko

lepega. In ko je šel, je prišla mimo z drobnimi koraki in njene rjave japonske oči so se ozrle nanj, ne zabavljivo, temveč sočutno in blago. Ali on ni videl sočutja, samo tiste skriti nasmeh je videl, ki je kakor hipna senca vztrepetal na ozki bradici ter precej ugasnil. Umaknil se je urno, potisnil si je klobuk na čelo, čisto nehote se je prijel za nos ter je pobegnil.

Grenkoba se je bila razlila v njegovo ljubezen ter jo je vso oskrnila. Tudi ime Angela se mu ni zdelo več tako sladko. Kakšen je pač razloček med njim in med drugimi imeni, n. pr. Francko? Če sliši človek ime Francka, si misli takoj prijazen, okrogel obrazek in vesele oči, ki gledajo kakor dvoje golobic iz golobnjaka. Njene oči pa so poševne in skoro čisto japonske; pravijo, da je to interesantno, ali resnica je samo, da je grbec bolj interesanten nego naravno ustvarjen človek. Bog tudi vedi, zakaj si zakriva ušesa! Poznal je lepo žensko, ki je nosila nanosnik, in so mislili, da je emancipiranka; naposled pa je izvedel, da ima eno oko stekleno... Da bi nos vsaj ne bil sredi obraza, ko ga človek takoj ugleda in ga ni mogoče vsaj za silo prikriti! . . .

Nezaupen je bil in sovražen; samo tedaj je bil zadovoljen, kadar je ugledal na človeku kakršnokoli napako. Veselili so ga šepavci in grbci in ni se jih mogel nagledati; oziral se je za njimi in se je smehljaj. Za silo se je zadovoljeval tudi z manjšimi hibami, ki jih je ugledal vselej že od daleč. Posebno so ga zanimale bradavice na obrazu ali celo na nosu; tudi mozolov ni zametaval. Nekoč je srečal človeka, ki je bil na videz popolnoma po božje ustvarjen. Toda glej, leva roka se mu je zdela sumljiva, preveč je bila mirna in rokav je bil preohlapien. Stopil je bliže, pogledal je natanko in se je silo razjezil. Človek nima roke, ali rokav pa ima in nagubal, Bog vedi, napihnil ga je bil celo tako umetno, da bi premotil najboljše oči. Tako hodi po cesti in vara poštene ljudi in se laže, na tihem pa se smeje... Stopil je že, da bi ga ustavil ter mu povedal v obraz nekaj razžaljivega, toda zamahnil je z roko, ozrl se je še enkrat zaničljivo za njim ter je šel dalje po svoji poti...

Risal je še zmerom, ali nič okraskov več. Sama je plesala roka po papirju in je stvarila čudne spake. Narisal je človeka, ki je imel dvoje grb, kar se vidi zelo redkokrat. Tudi človeka je narisal, ki je imel zelo dolg nos, na koncu preklan na dvoje. In še druge stvari, ki se jih ne da povedati. Čudno je bilo le to, da so bile tiste spake podobne resničnim ljudem, ki jih je bil srečal na cesti. Najmanjšo, najnedolžnejšo hibico je pretiral tako grdo in

brezčutno, kakor more delati kaj takega le človek, ki mu je duša že vsa oskrunjena. Pri miru ni pustil niti plešcev, niti spoštljivih, sključenih in betežnih starcev, lepo rejenih davkoplačevalcev, narodnih dam, ki imajo blaga in požrtvovalna srca, da, celo nekega dostojanstvenika, ki ga je srečal nekoč na Mestnem trgu, je preustvaril v svoji bolni domišljiji na tako hudoben način, da je izginila mahoma vsa spoštljivost in bi človek mislil, da stoji pred njim navaden žganjar . . .

In še bolj nego roka so se mu urile oči v škodoželjnem početju. Videle so skozi suktnjo, skozi telovnik. Niso mu bile zadosti več telesne hibe, hodil je celo že za duševnimi, zalezoval jih prekanjeno ter jih vlačil na dan. Zanimarjal je šolo ter je pohajkoval po cestah. In ceste so mu bile muzeji. Srečal je tam človeka, ki bi si vsakdo mislil, da je iz dobre hiše in koristen ud človeške družbe. Ali šel je za njim, ogledaval ga je od vseh strani, prehiteval ga je, zato da se je potem spet vrnil ter ga pogledal srepo naravnost v obraz, v oči; odpel mu je suktnjo, odpel telovnik, privzdignil mu je klobuk. In kakor ga je polagoma slačil, se je smehljal zmerom bolj zadovoljno. Prej gosposka, dostojna suktnja je visela zdaj na človeku kakor prozorni havelok vagabunda; prej čista bela polt, je bila zdaj vsa oskrunjena, umazana od smešnega poželenja in neumnogrskih misli; izpustil ga je šele, kadar je stal pred njim polnag, osramočen in trepetajoč gobavec . . .

Tako torej se je zgodilo ž njim.

*

Vsa zloba njegova pa je izvirala iz globoke žalosti, prešernost njegova iz sramu, predrznosti iz bojazljivosti. Tisti večer, ko se je zasmejala ter odhitela z drobnimi koraki po beli aleji doli, se je završila njegova mladost in dopolnila se je usoda njegovega življenja. Mahoma so minile sanje, je minilo upanje; izkušen starec je bil, brez želja in brez prihodnosti.

Velikokrat še jo je videl od daleč, stopil je za drevo ter je gledal za njo, dokler ni ugasnil v gneči beli slamnik. Brez misli je stal in nič bolečine ni bilo v srcu, tako kakor se spominja človek nečesa lepega, kar se je bilo dogodilo Bog vedi kdaj in se sveti zelo nejasno iz daljave. Ni mu prišlo na misel nikoli, da bi moglo biti drugače; ali če mu je prišlo na misel, tedaj se je zgodilo to na tak način, kakor sanja človek včas, kako prijetno bi bilo, če bi se izprehajal tam gori po večernem nebu ter si prižigal cigarete ob svetlih zvezdah . . .

Ostavlil je šolo ter je šel k nekemu advokatu za pisarja. Nikoli se mu ni sanjalo prej, da bo zasidral barko v tako pustem pristanišču. Ali izprevidel je, kako neumno bi bilo, če bi jadral še dalje po prostranem morju; okužena je bila zdaj barka in ni bilo več pristanišča zanjo . . . Hodil je po ulicah dolg in neroden, klobuk na čelu, rokave in hlače prekratke; hodil je in je iskal pohabljenec.

Kakor je rasla bojzljivost njegova, tako je rasla njegova zlobnost. Oči so mu bile že tako izurjene, da so videle skozi najdebelejši kožuh; nič mu ni bilo več skritega na svetu. Nezaupno in srepro je gledal izpod klobuka, ustnice so se rahlo smehljale; ali kadar je začutil na nosu radoveden pogled, je hipoma umaknil obraz, nerodno in neodločno je stopila noga in pobegnil je.

Občutljiv je bil in nezaupen, zato ni maral dneva in izprehajal se je po očitnih ulicah le na večer, ko je stopil lahko v to ali ono vežo, če je bilo treba. Izprehajal se je do noči, nato pa se je napotil v nedostojne in nesnažne kraje. Najbolj vesel je bil, če je zašel med same gobavce, ki so ga sprejeli prijazno in se niso spotikali ne nad njim in ne nad njegovim nosom.

Tam se je naposled tudi zaljubil. Tončka ji je bilo ime in bila je še skoro mlada. Kozava je bila in tudi šepala je nekoliko, pa se ni videlo zelo, če je hodila počasi. Ljubil jo je posebno zagadatelj, ker ji je ugajal njegov nos in ga je včasih ljubeznivo pobožala, tako da se je zazibal. Sedela sta mnogokdaj na klopi v tihih krčmi, roka je ležala v roki in razgovarjala sta se prijazno, razgovor pa je tekel dolgo v noč. Ne da se povedati, o čem sta govorila, zakaj gobavci imajo čisto drugo življenje nego oni ljudje, ki se izprehajajo ob belem dnevu po mestnem trgu. Risal je tam včasih ob brleči svetiljki, Tončka je opirala glavo ob dlan in debele ustnice so se smehljale. „Ali je res taka?“ — „Nisem je videl, ali taka je pač . . . škoda, da nimam barve, naslikal bi ji še rumeno polt.“ — Tončka se je zasmejala. „Pa si jo imel zelo rad!“ — „To je bil nekdo drugi, zelo otročji in zelo neumen fant . . . Pij!“ —

*

In ti, draga, me vprašaš zdaj, kako se more zgoditi kaj takega samo zaradi ene minute, samo zaradi tistega smeha, ki je zazvenel veselo v lepi večer tam pod kostanji Latermanovega drevoreda? Samo zaradi Angele s tistimi prešernimi japonskimi očmi in s tako frizuro, da še ni bilo človeka, ki bi bil videl njena ušesa? Ej, draga, tudi jaz ne vem, zakaj se je to zgodilo. Samo to vem, da sem bil ves preplašen in se mi je odprlo pred očmi nekaj čudogroznega,

ko sem se seznanil ž njim in sem mu pogledal natanko v obraz. Poznal sem ga namreč. Poganjali so mu že brki, tudi brada je poganjala; redke, rumene kocine. In nos je rastlel, zardeval je že pomalo; oči pa so bile rdeče obrobljene in so gledale nezadovoljno in nezaupno. Oblečen je bil slabo, ni se bril, in mislim, da se tudi umival ni zelo pogostoma. Poznal sem ga, ali nato je izginil, utonil je v gneči. To je bilo ob tistem času, ko sem čul, da je napravil nekje v predmestju veliko nesramnost, o kakršni se v dostojni družbi ne da govoriti. In nato se je izgubil.

*

Zmerom bolj pusta je pokrajina tam zunaj, nebo je bilo leglo tako globoko, da je že zakrilo tam streho dolenjskega kolodvora. In deževalo je — tisti neizmerni pusti jesenski dež, ko bi človek šel in se obesil . . . Jutro samomorilcev in slovenskih umetnikov.

Sedel je pri oni mizi in si ni več zakrival nosu, pač pa se je oziral name s srepim, skoro hudobnim pogledom. Nato je vstal, do peta mu je segala suknja. Bližal se je počasi, z nerodnimi koraki, ustnice so se muzale, zibal se je dolgi nos.

„Saj dovolite, da prisedem?“

In zdaj se mu je tresla od hudobnega smeha že tudi kocinasta brada.

V zadregi sem bil. Nisem ga spoznal in zdi se mi, da ga nisem videl prej nikoli. Pač pa je bil podoben tistemu fantu, vsaj po nosu, ali tisti fant je bil precej večji in takrat ni nosil takih umetelno zavozlanih kravat.

„Nič ne bodite razžaljeni! Mislil sem spočetka, da ste dostojen človek . . . toda . . . Kaj me ne poznate več?“

Stresel sem z glavo in nejevoljen sem bil.

„Jaz pa vas poznam, že precej po očeh ste se mi zdeli znani in pa zategadelj, ker hodite ob takem vremenu po tako pustih krajih . . . Zakaj si zapenjate suknjo tako tesno? Nič vam ne pomaga, moje oči so bistre . . .“

In je prisedel, jaz pa sem ves trepetal od sramu in bojazni. Toda nisem mogel odgovoriti besede, tiščalo me je v grlu in moje srce je bilo polno grenke žalosti.

Zunaj pa je deževalo, deževalo neprestano. Kmečki vozovi so škripali mimo; prišla je po cesti ženska, visoko izpodrecana in do pasu oškropljena, tam preko polja je stokal vlak in para se je spajala z nizkimi, sivimi oblaki. Žalostno vse in izumrlo, kakor da bi se bila razlila moja duša po vsej pokrajini.

